

Nasjonalt senter for samisk i opplæringa - innspill til Lesekommisjonen

Lesing er ikke en «isolert ferdighet». For samisk språk handler lesing også om språkbevaring, språkutvikling og språkvitalisering. Dette er ikke kun et ansvar for hjemmet, det er et felles ansvar, bl.a i form av å skape arenaer for lesing. Vi må sammen skape arenaer der barn og unge møter og bruker samisk skriftlig. Vi må også være bevisste på hvilke holdninger vi har til lesing i hjemmet, i skolen og i samfunnet, og på betydning av gode rollemodeller. Det er dessuten viktig å minne om at lesing er en ferdighet som inngår i alle fag, og at alle lærere er leselærere!

Det er store språklige forskjeller mellom de samiske språkene og norsk, noe som innebærer at leseopplæring på samisk har andre fokusområder enn leseopplæring på norsk. Derfor må arbeidsmetoder, tekster og kartlegginger og annet materiell tilpasses hvert språk, noe som krever språkfaglig og pedagogisk kompetanse. Det må utvikles egne ressurser og tiltak for lesing på samisk, ikke legges opp til å oversette materiell fra norsk/andre majoritetsspråk.

Direkte oversettelser kan føre til at leseøvelsen mister sitt pedagogiske formål. Et konkret eksempel på hvorfor ressurser for leseopplæring ikke alltid kan oversettes direkte fra norsk til samisk, er oppgaver som for eksempel bygger på bestemte lyder. En norsk leseressurs kan være laget for å øve på skj-lyden. Betydningen av teksten kan oversettes, men de samiske ordene har andre lyder. Da forsvinner poenget med selve leseøvelsen. Ressursen må derfor tilpasses eller utvikles for det aktuelle samiske språket.

Samiske fagmiljøer må derfor involveres fra starten, og det må settes av ressurser til tilpasning eller nyutvikling på nord-, lule- og sørsamisk. Leseopplæring, leseressurser og tiltak for samisk lesing må ta utgangspunkt i de samiske språkene, samisk litteratur og samiske barns og unges behov.

Samisk må fra starten av inngå som en del av alle anbefalingene fra Lesekommisjonen, ikke behandles som et tillegg som kommer til i etterkant. Utvikling av samiske ressurser for leseopplæring krever forutsigbar finansiering og realistiske tidsrammer. Arbeidsmengden avhenger av om en eksisterende ressurs kan tilpasses, eller om den må utvikles på nytt. Samiske fagmiljøer må delta som medutviklere, ikke bare som oversettere. En pilot kan starte på ett språk, men alle tre samiske språk må inngå i den videre planen.

Videre er det ulike behov knyttet til f.eks elevenes valg av læreplan (samisk 1 vs. Samisk 2/3/4), både med tanke på leseopplæringen i grunnskolen og vgs; men også med tanke på oppfølging, språkstøtte i undervisningen og i forbindelse med studier og høyere utdanning. Første- og andrespråkselever har ulike behov.

Råd 1 Behov for forskning og kunnskapsutvikling

Det foreligger begrenset grunnforskning om lesing på samiske språk, herunder forskning på samiske elevers leseutvikling, leseferdigheter og lesevaner. Det er behov for økt kunnskapsutvikling på dette området for å styrke det forskningsbaserte grunnlaget for tiltak som fremmer lesing og literacy i samiske språk- og utdanningskontekster.

Råd 2 Om skolebibliotekstjenesten

Skolebibliotekene utgjør en sentral arena for utvikling av lesekompetanse og lesemotivasjon blant barn og unge. Hver skole må ha tilstrekkelige ressurser til at skolebiblioteket kan fungere som en naturlig og integrert del av skolehverdagen, i alle fag – og ikke som noe man kun har tilgang til ved spesielle anledninger. De samiske språkene er offisielle språk i Norge, og urfolksspråk, og Norges språklov har strengere krav til norsk bokmål og nynorsk, nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk enn til de nasjonale minoritetsspråkene (ref. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-05-21-42>). For å ivareta denne funksjonen må hvert skolebibliotek:

- Sikres tilstrekkelig bemanning, relevant fagkompetanse og nødvendige lokaler og andre ressurser. Dette vil styrke bibliotekenes mulighet til å formidle litteratur, stimulere til leselyst og legge til rette for et aktivt og inkluderende lese miljø for alle elever.
- Alle skolebibliotek og folkebibliotek i hele landet skal ha et utvalg bøker i ulike sjangre, også på de tre samiske språkene som omfattes av opplæringsloven (sør-, lule- og nordsamisk). Dette er særs viktig i de skolene man vet har, eller kommer til å få, samiske elever.
- I tillegg til synligheten dette gir for samiske barna og unge, vil det også gi økt kunnskap for lærerne og barn av andre etnisiteter.
- Barn og unge som har opplæring i samisk, har krav på litteratur på eget språk.

Råd 3 Tilgang til lydbøker

Lydbøker på de samiske språkene bør være tilgjengelig i bibliotekenes apper. Biblio er vel den som er mest brukt. Det finnes noe, men det bør prioriteres å få disse lest og tilgjengeliggjort gratis, slik at barn og unge selv kan låne og lytte.

- En del elever med samisk som andrespråk vil ha nytte av opplesing for å få lyttetrening.
- Elever som har lite samiskspråklig støtte i hjemmet, får lyttet til ulike stemmer og mer samisk i hverdagen.
- En del elever som mangler motivasjon eller leseferdigheter vil kunne bruke lytting som hjelp til lesing.
- *Tibi – Biblioteket for tilrettelagt litteratur* må til enhver tid være oppdatert mht litteratur på samisk

Råd 4 Midler til utgivelser

Det må prioriteres midler til utgivelser av samisk litteratur for barn og unge. Det er behov for å sikre tilgang til nytt, variert, relevant og målgruppetilpasset lesestoff på samiske språk. Dette forutsetter styrking av tilskuddsordninger som fremmer produksjon og utgivelse av samisk litteratur.

- Dette er nødvendig for å få opplæring etter samiske læreplaner til å fungere. Det er lagt opp til at elever skal ha erfaring og kunnskap om ulike (fag- og skjønn) litterære sjangre og temaer.
- Utvalget av faglitteratur er lite, og det samme gjelder skjønnlitteratur. Dersom det ikke finnes tilgjengelig fag- og skjønnlitteratur blir lesing i ulike fag begrenset.
- Videre bør det avsettes øremerkede midler til oversettelse av barne- og ungdomslitteratur til alle samiske språk, slik at et bredere utvalg av kvalitetslitteratur blir tilgjengelig for samiskspråklige barn og unge.
- Innkjøpsordninger og økonomiske støtteordninger for samiske bøker til skoler og barnehager bør videreutvikles for å styrke tilgangen til samiskspråklige lærings- og leseopplevelser i utdanningssektoren.
- Det er også viktig å stimulere til utvikling av aldersadekvate og pedagogisk tilrettelagte bøker på samiske språk, herunder interaktive og barnevennlige bokformater som bøker med luker, lydeffekter og andre elementer som fremmer leseglede og språkutvikling hos barn.
- Tilskudd til læremidler i såkalte «smale fag»: Dette gjelder i høyeste grad læremidler på de samiske språkene. Udirs tilskudd til læremidler må være tilgjengelig også for samiske læremidler.
- Det er viktig å kjenne seg igjen i litteraturen. Bøker må skrives med utgangspunkt i samisk kultur slik at barn og elever kjenner seg igjen i litteraturen. Det er derfor ikke tilstrekkelig med kun oversatt litteratur fra andre kulturer.

Råd 5 Midler til videreutdanning for lærere

Mer videreutdanning om begynneropplæring, lesing og skriving for lærere; spesielt i de øvre alderstrinn, hvor lesemotivasjonen blir svakere.

- Lærerne får økt bevissthet og kunnskap om lesing i alle fag, også i de fagene hvor lærerne selv ikke oppfatter seg som leselærere.
- Får lesing inn som en daglig aktivitet i alle fag.
- Sikrer at man leser på samisk i ulike sjangre og med tekster av ulik kompleksitet og om ulike temaer (og dermed ulikt fagspråk)
- Systematisk terminologi- og begrepslæring

- Bruke lesing som en del av språklæring for både lærere og elever. Innen mange fag og emner finnes det få tekster på samisk, og dermed får elevene lite erfaring i lesing av tekster fra ulike fag. Dette medfører igjen at elevenes skriving blir utfordrende på grunn av mangel på erfaring med tekster, og at det finnes få modelltekster til ulikt bruk. Også her er varierte tekster av ulik kompleksitet nødvendig.

Råd 6 Styrke lesemotivasjonen blant barn og unge

Et sentralt spørsmål er hvordan lese­motivasjonen blant barn og unge kan styrkes, særlig i samiskspråklige kontekster. For å fremme leseglede, lese­kultur og utvikling av gode lesevaner kan det iverksettes en rekke målrettede tiltak.

- Lesekampanjer kan bidra til å synliggjøre lesing som en verdifull og meningsfull aktivitet, samtidig som de skaper engasjement rundt litteratur og språk.
- Bruk av leseambassadører, herunder profilerte personer og rolle­modeller, kan ha en særlig motiverende effekt ved å fremheve lesing som en attraktiv og relevant aktivitet for barn og unge.
- Leseleirer og organiserte lesestunder kan gi barn og unge positive erfaringer med litteratur i sosiale fellesskap og bidra til å styrke både lese­motivasjon og språkkompetanse. Tilsvarende kan tiltak som kombinerer lytting og lesing, bidra til å utvikle avkodingsferdigheter og støtte leseforståelsen, særlig for elever som er i en tidlig fase av leseutviklingen eller har behov for ekstra oppfølging.

Råd 7 Litteraturformidling og språkets synlighet

Videre bør litteraturformidling rettet mot barn og unge styrkes gjennom et bredt spekter av arenaer og formidlingsformer.

- Dette kan blant annet omfatte podkaster om samisk litteratur, bokbyttedager og andre aktiviteter som skaper interesse for bøker og lesing.
- Synliggjøring og anerkjennelse av samisk litteratur er også viktig for å styrke lese­kulturen. Dette kan oppnås gjennom etablering av litteraturpriser, litteraturfestivaler og andre arrangementer som fremhever samiske forfatterskap og litterære uttrykk. Slike tiltak kan bidra til å øke litteraturens status, styrke identitet og tilhørighet, samt stimulere til økt lesing blant barn og unge.
- Øke samiske språks synlighet i det lingvistiske landskapet

Råd 8 Engasjere foreldre og foresatte i lesingen.

Foreldre og foresatte har en viktig rolle i å motivere barn og unge til lesing. Også her vil det være nyttig med ulike tiltak:

- Kampanjer for å fremme lesing for barn er viktig.
- Sametingets prosjekt Loga munnje! – Lågå munji! Lohkh munnjen! er rettet mot de yngste barna. Dette er en viktig kampanje som bør fortsette videre.
- En slik kampanje bør også utvikles til å lage bokpakker og veiledning for foreldre i grunnskolen, slik at foreldre kan støtte sine barn i lesing på høyere alderstrinn.

Opplæringsloven – om læremidler på samisk

Vi mener at samiske elever skal ha samme lovfestede rett til læremidler på eget språk som elever med bokmål og nynorsk har. Vi mener derfor at retten til læremidler på samisk må lovfestes. En lovfestet rett vil være av stor betydning både for å sikre elevene tilgang til oppdaterte læremidler, og vil styrke elevenes kunnskaper om ulike emner på sitt eget språk. En opplæring med samiskspråklige læremidler sikrer at retten til opplæring på samisk blir oppfylt, og styrker for eksempel språkløvens, samelovens og andre lovers formål om å styrke og utvikle samiske språk. For samiske elever som selv kan velge/velge bort samisk kan tilgang på læremidler være av betydning for om eleven velger samisk eller ikke. Dette vil også kunne gi et forutsigbart system for produksjon av læremidler på samiske språk.

Vi mener imidlertid at det verken er nødvendig eller ønskelig at samiske læremidler er parallellutgaver av de norske læremidlene. I samisk skole er det viktig å ha et allsamisk perspektiv og et urfolksperspektiv, og å legge vekt på materiell og immateriell kulturarv som tradisjonell kunnskap, duodji/duodje/ duedtie og slekts- og familierelasjoner.” Dette er altså et annet utgangspunkt enn det den norske skolen har. For at læremidlene på samisk skal kunne oppfylle denne intensjonen, er det viktig at læremidlene på samiske språk blir utarbeidet med utgangspunkt i dette formålet og ut fra de samiske læreplanene som brukes i opplæring på samisk. De samiske læremidlene skal være basert på samisk kultur og samiske verdier, og de samiske læreplanene. Læremidlene må være tilpasset opplæring i både klasserom og fjernundervisning, da mange samiske elever har samiskopplæring via fjernundervisning.

Ved Nasjonalt senter for samisk i opplæringa er vi veldig glade for prosjekter som UNESCO og IBBY (International Board on Books for Young People) som lansere IBBY–UNESCO-samlingen av bøker for unge lesere på urfolksspråk og truede språk. Dette er ønskelig at det kommer flere slike felles initiativ som setter barn og unge lesere i sentrum av arbeidet med å bevare og fremme samiske språk. Nå når mange språk er under økende press, blant annet i den digitale verden og i

kunstig intelligens sin tidsalder, er bøker levende uttrykk for kunnskap, identitet og fantasi. Bøker er viktige for å bevare, revitalisere og videreføre språk til kommende generasjoner.

Vi vil dessuten slutte oss til Kulturrådets innspill:

Et annet viktig poeng er at betydningen av å kunne lese og skrive på eget språk ikke kan undervurderes. Tilgangen til en mangfoldig litteratur med gode kvaliteter må sikres for alle. Vi vil derfor oppfordre Lesekommisjonen til å ta særlig hensyn til litteratur på samiske urfolksspråk og på nasjonale minoritetsspråk, og for å sikre at denne litteraturen kan skapes, utgis, formidles og bli lest – av barn og unge der de bor, og der de går i barnehage og på skole. Kulturrådet ønsker en rapport fra kommisjonen som gjør en like grundig undersøkning av forutsetninger og utfordringer knyttet til lesing på de samiske urfolksspråkene og de nasjonale minoritetsspråkene, som den gjør for det norske majoritetsspråket.

Kulturrådet har oppfølging av sannhets- og forsoningskommisjonens rapport som en hovedsatsing. Innkjøp og distribusjon av litteratur på nasjonale minoritetsspråk til bibliotek er det allerede åpnet for gjennom ordningen for litteraturprosjekt. I juni vedtok Kulturrådet å opprette en egen innkjøpsordning for samiskspråklig litteratur, og på den måten sikre langt likere vilkår for litteraturen på norsk og på de samiske språkene, og tilgangen til denne litteraturen for leserne. Ordningen vil ikke minst være av særlig stor betydning for barn og unge, og for de små samiske språkene.

Kulturrådet har satt av 8 millioner kroner til innkjøpsordningen for samiskspråklig litteratur i 2026. Dette er tilstrekkelig for at ordningen skal fungere godt fra start, og til at en relativt stor andel av bøkene på samiske språk kan kjøpes inn og sendes til bibliotekene. Det er likevel en noe nedskalert versjon av det Kulturrådet ønsker. Blant annet gjenstår det å inkludere de samiskspråklige bøkene for barn og unge på Kulturrådets skolebibliotekordning. Dette vil være av stor betydning for tilgangen til samiskspråklig litteratur i skolebibliotekene i grunnskolen, og er noe Kulturrådet jobber med å få på plass framover. Vi oppfordrer derfor Lesekommisjonen til å vurdere tilgangen til litteratur på de samiske språkene i skolebibliotekene som en del av den større undersøkningen av forutsetninger og utfordringer knyttet til lesing på de samiske urfolksspråkene og de nasjonale minoritetsspråkene.